

CONCEPȚIA UNUI SOCIOLOG DESPRE CULTURA POPULARĂ

H. H. Stahl a elaborat o concepție proprie asupra culturii populare luînd în discuție dimensiunea sociologică asupra folclorului. Avînd studii juridice, el s-a interesat de sociologie din nevoia de a găsi explicații la fenomene de drept într-o viziune mai largă și, pe acest temei, s-a apropiat de D. Gusti, de echipele sale de cercetare. Preocupat de fenomenele de organizare ale clasei țărănești, Stahl a considerat benefic contactul cu Gusti datorită posibilității ce i se oferea de a întreprinde cercetări concrete pe teme ale satului românesc.

A participat la campaniile „monografiilor sociologice” începînd cu cea din Goicea Mare și terminînd cu cea din Cornova (1931). Devenind colaborator apropiat a lui Gusti și organizator principal al unora dintre acțiunile de cunoaștere a satului, Stahl are posibilitatea să studieze comunitatea sătească în întregul ei. Echipele conduse de Gusti cuprindeau specialiști diverși ce ofereau, prin concluziile lor, o imagine complexă asupra vieții rurale. Conform exigenței teoretice și metodologice a lui Gusti campaniile de cercetare trebuiau să cunoască satul prin trecerea investigatorului social din casă în casă, metodă apreciată de însuși Stahl, ea fiind cea adevărată deoarece oferea șansa contactului cu lumi foarte diferite, fiecare casă fiind un univers uman și social aparte. Se încerca astfel o radiografiere a satului cu scopul de a releva mecanismele ce pun în mișcare resorturile acțiunii și atitudinilor din sat. Realismul și concretețea monografistilor apăreau din nevoia de a înlătura verbalismul excesiv, fanteziile și filosofările despre societate. Acțiunile echipelor lui Gusti erau argumente pentru ființarea studiului empiric al socialului. Așa cum subliniază Stahl unii dintre participanți și-au clarificat domeniile de cercetare în analiză empirică, deci pornind de la fapte au reușit să formuleze teze și concepte.

Integrat, așa cum însuși afirmă în volumul *Amintiri și gânduri*, în Școala sociologică a lui D. Gusti dar urmîndu-și drumul său în cercetarea socială, H. H. Stahl a profilat o concepție proprie asupra proceselor sociale. La ideea preconizată de Gusti, cea a muncii interdisciplinare, Stahl a adăugat teza potrivit căreia „sociologia ea însăși nu poate fi altceva decît o îmbinare a tuturor învățămîntelor științelor sociale particulare, aplicabile deopotrivă nu numai prezentului, ci și trecutului”¹.

În activitatea de teren Stahl a studiat procese și fenomene sociale, așa cum se înfățișau cercetătorului și nu în mod obligatoriu pe baza schemei gustiene a „cadrelor și manifestărilor”. Problema pe care și-o punea era în ce măsură fiecare specialist pe un domeniu se integra într-o echipă interdisciplinară iar sociologul putea să fie capabil să aibă cunoștințe din toate disciplinele particulare. Această întrebare l-a preocupat de-a lungul întregii sale activități științifice.

¹ H. H. Stahl, *Amintiri și gânduri*, București, Edit. Minerva, 1981, p. 61.

Așadar, Stahl a abordat folclorul stimulat fiind de activitatea concretă a echipelor lui Gusti și de participanți la campaniile gustiene în consens cu preocuparea de a găsi răspuns la chestiunile referitoare la mecanismele de funcționare a formelor sociale în sat.

Orientarea lui Stahl către folclor este un exemplu elocvent cum activitatea în echipele studentești oferea posibilitatea reală de a studia și alte discipline științifice. H. H. Stahl mărturisește că l-a cunoscut, de pildă, pe Constantin Brăiloiu cu prilejul unor campanii monografice și acesta i-a trezit interesul pentru cultura populară, întinându-se pe coordonata necesității rigorii științifice în studierea domeniilor din care venea fiecare. Stahl a văzut în Brăiloiu pe omul de știință care analiza folclorul cu metode de cercetare empirică. Este interesant, așa cum remarcă Stahl, Brăiloiu se interesa de sociologie, cerându-i lui Gusti să-i indice o lucrare din care să poată înțelege domeniul, conceptele și metodele acestei discipline. Este un argument pentru ceea ce a reprezentat munca în echipele monografistilor, remarcându-se o polyvalență nu numai a grupului ci și a fiecărui membru ce a făcut efortul de a depăși condiția specializării excesive.

Participarea lui Stahl la campaniile de cercetare conduse de Gusti precum și acțiunea proprie de investigație au contribuit la experimentarea mijloacelor de cercetare și la câștigarea unei experiențe cu privire la calitățile celui care întreprinde cercetare empirică. A apărut astfel necesitatea acută a profesionalizării, a stăpînirii unor tehnici, deci a unei competențe în anchetarea problemelor sociologice. Campaniile monografistilor desfășurate pe perioada a mai mult de un deceniu și jumătate au verificat metode și procedee de cercetare empirică, constituindu-se în prime laboratoare de validare a metodologiei de analiză concretă a realităților sociale. Pe acest temel, Stahl desenează un profil al „anchetatorului” de teren, o mărturie semnificativă fiind el însuși. Rememorarea unor momente din activitatea sa de investigator îi prilejuiește discutarea dificultăților și a situațiilor ingrate în care se află anchetatorul de teren, Stahl a căutat să-și însușească toate tehnicile, toate subtilitățile. Foarte instructivă este secvența povestită de autor în legătură cu vrăjitoarea dintr-un sat din Basarabia cu care a căzut la învoială ca fiecare să-și spună secretele tebaiciei folosite, Stahl prezentându-se sătenilor, asupra cărora avea influență vrăjitoarea, ca avînd capacitatea de a ghici viitorul și chiar de a face vrăji devenind un concurent serios al acesteia. Acționînd astfel obținea rezultate, în primul rînd prin cunoașterea metodelor vrăjitoarei dar în același timp se expunea unor riscuri încaleculabile ce vizau înainte de orice statutul său de cercetător. Recunaste că sînt posibile asemenea riscuri: „Desigur, procedînd astfel, aveam oarecare sentimente de remușcare, îndoieli de conștiință, căci era clar că nu eram decît un ipocrit și un mincinos. Dar ce splendidă recoltă folclorică căpătasem în schimb! De altfel, cînd scopul final e de bună-credință, o doză de mistificare nu poate fi luată prea în nume de rău”². Descoperirea adevărului impune tot felul de inconveniente, de sacrificii și chiar „abateri” de la norme general acceptate. Rezultă de aici cit de grea este situația cercetătorului hotărît să afle adevărul cu orice preț.

² H. H. Stahl, *Amintiri și gânduri*, București, Edit. Minerva, 1981, p. 237.

Toate aceste câștiguri metodologice și de experiență în cercetarea empirică se regăsesc în analizele sale asupra folclorului. El concepe folclorul ca fapt social, se interesează de acesta determinat fiind de explicarea mecanismelor „obiceiului pământului”, altfel spus de cunoașterea „folclorului juridic”. Sociologul român mărturisește că din colaborarea cu folcloriștii a rezultat elaborarea unor tehnici de cercetare în domeniul culturii populare. Într-un articol publicat în anul 1967 profesorul Stahl se referă direct la unele modalități de cercetare a folclorului și la unele concepții pentru care producțiile folclorice „continuă a le sugera iluzia unui vechi paradis pierdut”³. Această psihoză a paradisului pierdut se cuvine, crede Stahl, să fie înlăturată din știința culturii populare.

De altfel, Stahl întreprinde o analiză critică asupra exegezei despre folclor. El consideră, de pildă, o gravă deficiență a lucrărilor de strângere a folclorului și publicarea culegerilor de folclor; îi acuză pe mulți dintre folcloriști pentru refuzul de a se documenta direct în teren, de a nu cunoaște fenomenul folcloric așa cum ființează în sat. Ca să interpretezi cultura folclorică trebuie s-o cunoști, concede sociologul român. În acest sens deplînge lipsa corpusului de instrumente pentru analiza folclorului, între care enciclopedii ale științelor populare empirice, izvor principal de informare în studiul culturii populare.

În analiza folclorului Stahl are în vedere necesitatea lărgirii noțiunii de cultură populară limitată de exegeți la producțiile artistice, în special cele exprimate prin cuvinte. Importantă este cultura folclorică „mult mai vastă și mai complexă decît manifestările lui (ale folclorului, n.n.) artistice”⁴. Așadar, folclorul nu se reduce numai la text „ci întreg complexul de recitări, cîntări, gesturi și acțiuni au o „semnificație” căreia trebuie să i se adauge necondiționat și lămuriri cu privire la cine participă la aceste fenomene, în calitate de profesioniști, de participanți la o ceremonie neorganizată sacerdotal sau ca simpli practicanți individuali”⁵. Cultura populară este mai mult decît literatura populară și, așa cum rezultă din textul de mai sus, este un mod de a fi, un fel de a reacționa și acționa al unor grupuri. Folclorul se naște într-un context de relații. Esențială este participarea, calitatea de spectator fiind exclusă. Creația folclorică, spre deosebire de creația cultă, nu este încheată, definitivată, nu are caracterul unui produs spiritual finit. Dimpotrivă, ea se reînnoiește permanent în funcție de participanții la actul cultural: „ceea ce este specific folclorului este imensa lui capacitate de a se diversifica, îmbrăcînd forme variate de la un domeniu la altul, de la un emițător la altul, ba chiar și de la o emisie la alta a aceluiași informator”⁶. Improvizația ar caracteriza cultura folclorică în sensul posibilității fiecărui informator de a adăuga de la sine, spontan ceva nou sau să deformeze textul inițial. Ar lipsi deci un „plan”, o idee diriguitoare sau o „concepție”.

Stahl menționează caracterul de „opinie publică” al folclorului. Producția folclorică de orice natură este reprezentativă numai pentru grupul social care-l valorifică sau îl difuzează și nu pentru întreaga

³ *Idem, Folclorul și obiceiul pământului*, în *Studii de folclor și literatură*, București, Editura pentru literatură, 1967, p. 9.

⁴ *Idem, Feuri critice*, București, Edit. Minerva, 1983, p. 230.

⁵ *Ibidem*, p. 231.

⁶ *Ibidem*, p. 232.

ga etnie, așa cum se argumentează în lucrări despre folclor. Ar reieși că folclorul nu este semnificativ pentru un grup etnic sau național ci doar pentru un grup concret. Teza este adevărată în ce privește geneza actului de creație folclorică. Difuzarea, însușirea și asimilarea unui produs folcloric de către indivizi aparținând de aceeași etnie concomitent cu asumarea sa ca valori comune în care își regăsește expresia identității etnice fac din creația folclorică o creație națională. Este la fel ca și creația unor individualități care aparține spiritualității unui popor sau unei națiuni prin expresia dată unor valori.

Ușor sociologizantă este explicația profesorului Stahl prin conceptul de „opinie publică”, aceasta distribuindu-se în proporții diverse corelate cu indicatorii psihosociali. Nefiind bine precizat conceptul de „opinie publică” lectura textelor lui Stahl lasă senzația unei identificări a opiniei publice cu atitudinea sau mai exact cu opinia despre folclor și deci în discuție nu este folclorul ca atare. Este adevărat „credințele cît și cunoștințele folclorice se distribuie întocmai ca opiniile publice pe un larg evantai de categorii teritoriale și sociale”⁷ dar cel puțin în condițiile comunicării contemporane folclorul nu este doar un mod de a conserva particularitățile unui grup, el circulă și este adaptat și adoptat. Ca orice fapt de cultură, folclorul are o dimensiune esențială care trece de contingent. Stahl concepe cultura populară ca o diversitate de forme de cultură folclorică, neputîndu-se admite un folclor românesc unic ci doar o serie multiplă de folcloruri românești⁸, deși admite existența unui folclor general, de caracter obștesc cunoscut și practicat de către toți membrii unei aceleiași comunități. Pe lângă acest folclor general există un folclor diversificat pe sexe și vîrstă, pe roluri temporare, pe status-uri profesionale, varietăți de folclor tainic. Clasificarea este interesantă și generatoare de controverse benefice pentru adîncirea studiului folclorului. Ar fi de discutat, de pildă, dacă teza despre ființarea unui folclor românesc este atît de falsă pe cît o consideră Stahl. Luînd în seamă numai circulația motivelor și exprimarea lor prin modalități identice pe întregul spațiu spiritual românesc am contura un folclor românesc. Ce poate fi mai edificator ca exemplul Basarabiei asupra căreia s-au exercitat presiuni puternice pentru a deforma și înlătura valorile spiritului românesc, timp de cinci decenii dar și-a păstrat aproape nealterată identitatea națională la sat și în primul rînd în cultura populară. Un foarte recent festival al rapsozilor de pe ambele maluri ale Prutului a pus în evidență existența acelorași teme, aceluiasi stil al unei culturi populare unice pe același spațiu spiritual românesc.

Profesorul Stahl subliniază imperativul de a utiliza în cunoașterea și culegerea folclorului ancheta sociologică deoarece cultura populară nu este o rămășiță impură și haotică a unor culturi tradiționale ci o creație a unei colectivități, deci a unor grupuri vii de oameni care trăiesc într-un context social. În acest sens recomandă specialiștilor în folclor însușirea metodelor și tehnicilor de investigație socială, „o stăpînire a tuturor disciplinelor care cercetează societatea, inclusiv fragmentul care poartă numele de producție folclorică”⁹.

⁷ *Ibidem*, p. 236.

⁸ *Ibidem*, p. 233.

⁹ *Idem*, Folclorul . . . . . p. 16.

Stahl menționează deseori aplecarea sa către disciplinele concrete, mărturisind orientarea către cercetătorii empirici. „pentru mine, scrie Stahl, disciplinele „folcloristicii” și ale „etnografiei” intrau în zestrea de pregătire a sociologului investigator la teren”¹⁰ idee ce pornea din convingerea că analiza vieții sociale trebuie făcută nu sub unghiul de vedere al „sociologilor parțiale” așa cum credea Gusti „ci direct al disciplinelor sociale particulare care stau la baza acestora”¹¹. Ceea ce trebuie să minuiască un sociolog reprezintă suma tuturor disciplinelor particulare. Prin urmare, manifestările culturale nu pot fi nici urmărite nici înțelese decît de cel care stăpînește disciplinele folclorice, etnografice și antropologie culturală. De aceea, consideră că interpretarea folclorului pe baza metodelor clasice este greșită pentru că acele metode „sînt în fapt o transpunere abuzivă în folclor a metodelor de hermeneutică teologală și de exegeză literară a textelor culte”¹². Aluzia la Mircea Eliade este evidentă și de altfel va serie un studiu deosebit de critic, virulent am putea spune referitor la concepția eliadistă despre cultura populară. La fel va proceda și cu filosofia lui Lucian Blaga, ambele doctrine fiind criticate pentru lipsa lor de argumente factive.

Nu este în intenția studiului de față de a stărui asupra acestor aspecte legate de raportul dintre știință și filosofie, inclusiv în abordarea folclorului. Însă nu putem omite un gînd despre o anumită rigiditate a demersului lui Stahl, lăsînd a se înțelege o atitudine de dezavuare a gîndirii teoretice. Din prezentarea critică a filosofiei lui Blaga și a lui Mircea Eliade nu reiese clar dacă exegetul acceptă totuși viziunea lor abstractă asupra culturii populare. Ceea ce propun cei doi filosofi pare a nu avea nici o importanță cu privire la folclor, deoarece nu avea corespondent practic¹³. Dincolo de reacția firească a omului de știință față de rigoarea demersului analitic se întrevede și neliniștea trăită de specialist, de cercetătorul atent la exactitatea faptelor în fața unei construcții teoretice atractivă și poate convingătoare dar lipsită de temelii empirică, însă cu priză mult mai mare și cu credibilitate mai puternică la publicul neavizat sau la cei neinteresați de verificarea teoriilor prin fapte.

Profesorul Stahl atage atenția asupra pericolului reprezentat de matematizarea excesivă a analizelor sociologice și folclorice. De aceea, consideră el, nu trebuie renunțat la demersul metodologic tradițional, adică lipsit de orice calcul matematic. Dimpotrivă, acum se impune perfecționarea tehnicilor și metodelor tradiționale pentru ca uneltele matematicii să fie utilizate eficient. Investigarea culturii populare se cuvine a fi făcută la fel ca orice studiu științific care cere o schemă, ipoteze, concepte, indicatori, toate acestea pe un temelii teoretic. Dar nu într-un mod rece, lipsit de orice participare din partea cercetătorului.

Stahl descrie cultura populară din perspectivă sociologică, menționînd indicatorii operaționali care dau identitate acestui tip de cultură. Astfel, el discută despre indicatorii posibilității de identificare a creatorilor, indicatorul profesionalizării autorilor, de fapt studiul profesiilor culturale existente, indicatorul anonimului publicului consu-

¹⁰ *Idem*, Amintiri, ... , p. 138.

¹¹ *Ibidem*, p. 139.

¹² *Idem*, Eseuri . . . . . , p. 238 - 239.

¹³ Vezi și Achim Mihai, *Mrandrele adeptului*, Cluj-Napoca, Edit. Dacia, 1983, p. 205.

mator. Sociologic: „folclorul presupune existența unei situații sociale reale, adică existența în obște a mai multor personaje, cărora creatorii de cultură li se adresează direct, prin folosirea unor mijloace anume socotite astfel încât să fie nu numai frumoase ci și utile, adică necesare pentru buna desfășurare a treburilor”¹⁴. În acest sens face considerații despre tradițiile sociale, formele sociale, mijloacele de transmitere și receptare a mesajelor culturale, procesele sociale de enculturație, teoria amneziei sociale, mecanismele memoriei grupale, toate fiind abordate din unghiul sociologiei deoarece folclorul este, în viziunea lui Stahl, un fenomen social, expresie a vieții obștei neamului românesc. Așadar, cultura populară apare ca produs al unui grup. Nu este cu puțință să urmărim toate elementele enumerate mai sus ce alcătuiesc nucleul gândirii lui Stahl despre folclor. Vom stărui asupra umora dintre tezele sale alcătuitoare a teoriei obștei difuze. Fenomenul culturii folclorice are caracter de masă. Creațiile folclorice ar aparține colectivităților aliterate, „adică neștiutoare de carte, care își trece de la unii la alții bunurile culturale prin tradiție materială, ori pe cale orală, și ca atare ele nu există decît în măsura în care sînt memorate de o mulțime de oameni, ajungînd deci a fi bunuri comune unei întregi colectivități, circulînd din gură în gură”¹⁵.

O trăsătură esențială a folclorului este lipsa oricărei doctrine, ceea ce vrea să exprime inexistența unui sistem coerent de gândire și interjulare din afara fenomenului folcloric adoptat de purtătorii actului folcloric.

Luînd în discuție teorii despre geneza creației folclorice Stahl apreciază că teoria creației colective și cea a bunurilor seconfundate nu pot explica actul creator în cultura populară. Consideră că mai benefică este explicația utilizată în lingvistică: „Românește vorbim cu toții; dar nimeni nu poate spune cine a creat limba română”¹⁶. Se poate dovedi doar existența limbii române, se pot pune în relief variantele ei în timp, modul în care s-a constituit limba culturală. La fel și cu folclorul, a cărei geneză este foarte greu de stabilit.

Referindu-se nemijlocit la accentul pus de Mircea Eliade pe tradiții în actul folcloric, adică oamenii ar repeta valori și acțiuni făcute în timpuri imemorabile sau de către ființele supranaturale, Stahl apreciază că acestei explicații teologice trebuie să i se adauge cea sociologică: „arătînd felul în care procesul mintal al «reiterării» se poate explicita printr-un anume proces social, cel al „imitației tradiționale”, aspect particular al acelei serii de fenomene fundamentale ale oricărei vieți sociale; constînd, pe de o parte, în trecerea tradițională a tuturor bunurilor culturale de la o generație la alta și pe de altă parte la „imitația” unor „modele” sociale, unele realmente existente în contemporan, altele doar imaginate a fi existat în trecut”¹⁷.

Stahl consideră că hotărîtor nu este procesul psihologic al memorizării ci grupul social în care are loc acest proces. El aduce ca exemplu folclorul copiilor ce ființează în grupele de joacă unde nu ar mai fi vorba de o tradiție, de trecerea de la o generație la alta. Grupele de joacă ale copiilor nu depind de grupele sociale ale maturilor. Folclorul specific

¹⁴ H. H. Stahl, *Essenți*, ..., p. 249.

¹⁵ *Ibidem*, p. 240.

¹⁶ *Ibidem*, p. 243.

¹⁷ *Ibidem*, p. 250 - 251.

copiilor se transmite de la copil la copil „prin contaminare”¹⁸, în cadrul exclusiv al grupului. Există un „ritm copilăresc” de care s-a ocupat Brăiloin, acest ritm fiind prezent peste tot la fel în lume. Este extrem de interesant că sociologul emite teza existenței culturii specifice grupului de vîrstă: „în ciuda faptului că maturii exercită asupra copiilor o acțiune de educare (de „enculturație”) deseori prin școală, biserică și buchea cărții, copiii crează o cultură a lor, care e cert că nu se transmite de la o generație bătrînă la alta tînără ci se învață între copii, în grupele lor de joacă”¹⁹, idee încă insuficient acceptată și studiată de sociologii români, considerată ca fiind de sorginte occidentală, mai ales americană, fără justificare faptică la condițiile românești²⁰. La fiecare schimbare de grup, consideră Stahl, tînărul trebuie să învețe nu de la „bătrîni” ci de la noii săi campanioni un alt limbaj. În același fel „culturile folclorice nu se moștenesc de la bătrîni la tineri, din generație în generație, ci se continuă necurmat, în sinul aceluiași grup social, atîta vreme cît acest grup continuă a exista”²¹. Tradițiile se păstrează în sinul unui grup prin contaminare atît timp cît grupul durează astfel ca în orice grup să fie membri ai vechii formații de la care se va învăța.

H. H. Stahl analizează mecanismul social numit „obștie pe bază de tradiția difuză” care succint ar releva că toți participanții la un act cultural deținînd fiecare un fragment doar din cultura globală „au conștiința că ea trăiește prin ei, astfel că își iau în serios rolul pe care-l au, crezînd realmente în eficacitatea gesturilor și cuvîntelor lor”. Această teorie, în esență, semnalează că anonimatul oricăror creații folclorice derivă din faptul că ele nu apar decît în cursul unei acțiuni efective a unui grup social, în care fiecare participant are cîte un „rol” de jucat pe teme tradiționale dar realizat prin improvizații mereu altele, toate depinzînd de „replieele” pe care fiecare le primește de la partenerii săi.

Acestea sînt elementele teoriei sale cu privire la folclor ce ar permite un studiu real al producției folclorice românești spre deosebire de meditațiile filosofice sau teologice. Reproșul principal adus filosofiilor lui Blaga și Eliade este „că ele nu ne învață nimic despre caracterele specifice ale neamului românesc . . .”²² însă chestiunea credem noi este aceea dacă cele două mari individualități ale culturii române nu exprimă prin viziunea lor originală unele din particularitățile poporului român? După părerea noastră răspunsul este afirmativ. Din scrierile lor se pot desprinde concluzii privind profilul românesc tocmai datorită adîncimii gîndului filosofic.

Oricum, sociologul H. H. Stahl a conturat o concepție proprie din perspectiva faptului social asupra folclorului, formulînd pentru prima dată în cultura noastră teorii, teze și concepte sociologice despre cultura populară, oferînd un instrument de cercetare inedită despre folclor. Orice nou studiu asupra, culturii populare, cel puțin sub specie socială trebuie să pornească de la contribuția profesorului Stahl în clarificarea, definirea, descrierea și abordarea metodologică a folclorului.

CONSTANTIN SCHIFIRNEȚ

¹⁸ *Ibidem*, p. 264.

¹⁹ *Ibidem*, p. 266.

²⁰ Vezi Constantin Schifirneț, *Geneza și cultură*, București, Edit. Albatros, 1985

²¹ H. H. Stahl, *Escuri . . .*, p. 266.

²² *Ibidem*, p. 270.

²³ *Ibidem*, p. 274.